

történetét adni, hiszen füzete inkább csak vázlat, mintsem történet, de a mit ad, azt lelkiismeretes tanulmány alapján és oly érdekesen adja, hogy füzetét valóságos élvezettel olvassa mindenki, a ki a török-magyar háborúságok episodjai iránt érdeklődéssel viseltetik.

E munkával különben «Nagyvárad visszavívásának kétszázados emlékünnepe» című cikkünk behatódiban foglalkozik, minélfogva a mű közelebbi ismertetésétől eltekintünk.

MAGYAR HADI SZABÁLYZATOK GYŰJTEMÉNYE.

Gr. Forgách Ádám bányavárosi főkapitány katonai rendtartása.

Annak a siralmas állapotnak előidézésében, a mely Magyarország XVII. századi történetének oly sötét színt kölcsönöz, a keresztyénség örök ellenségén kívül — sajnos — saját véreinknek is jelentékeny részök volt. Nem a ketté szakadt ország pártjainak tusáiról akarok itt szólni, hanem arról a vitézi rendről, a melynek, mint a végházak őrzőinek hivatásbeli hazafiúi legszebb kötelessége a megnyomorodott ország védelme lett volna. «Lett volna» — mondom, mert — kivéve a kiveendőket — nem az volt. Pedig mily szép hivatás volt ez abban az időben, mily háládatos tér a kortársak és a legközelebbi utódok dicskoszorúinak megszerzésére? ! Nem hiába énekelte, dicsőítette Balassa Bálint a vitézi élet gyönyöreit. De hát Balassa idejében a Dobók, Szondyak szelleme élt még annyira, mennyire a várkatonákban. E szellem néhány évtized alatt teljesen kihalt. Nagy a különbség XVI. és XVII. sz-i vitézek közt. Méltó volna e különbség ható okait mélyebben vizsgálni. Bizonyára ráakadnánk az okokra, a melyek a hivatászerű katonákat a legönzőbb iparlovagokká, a szegénység védőit annak legzsarnokibb elnyomóivá, az ország védbástyáit rablófészekké átalakították. Annyi bizonyos, hogy az ország többet szenvedett ezektől a végbeli vitézektől, hajdúktól, szabad legényektől, mint a törököktől. Már csak annak tudata, hogy testéből való test, véréből való vér méri rá e szenvedéseket, növelte azoknak elviselhetetlenségét. A sok égbekiáltó jajszó, siralom, az egymást érő panaszok enyhíthetetlen árnynyal borulnak az e korbéli fegyveres erőnk hírnevére, melynek elfajulását a felső-magyarországi főkapitány itt következő katonai rendtartása is szomorúan illusztrálja. E rendelet bizonyosan nem látott volna napvilágot, ha szükség nem lett volna reá.

Nos Comes Adamus Forgacz, Perpetuus de Ghymes, supremus Comes comitatus Nogradensis, Pincernarum regalium per Hungariam Magister, Srmæ Cæsar. Regiæque Mattis Consiliarius Camerarius, nec non confiniorum antemontanorum et præsidij Ujvariensis Supremus Generalis Capitaneus etc.

Mivel a jó rendtartással tartatnak meg az országok és minden helyek és birodalmak, a melyek kinek-kinek a hivatalja szerint vagynak alája vettette. Így mi is mind egyfelől, mind másfelől a rendeletlen állapotoknak gyümölcsit érezvén s látván főképpen a mi generáliságunk alatt levő ő Felsége végházaiban, a melyeknek eltávoztatására teszünk és tettünk ilyen rendelést azokban, a melyekhez képest füleki, hajnácskői, somoskői, szécsenyi, bujáki, gyarmati, nógrádi, palánki, lévai, verebélyi és sződeni fő és vicekapitány uraim, hadnagy, vicehadnagy, vajdák, tizedesek, zászlótartók és minden lovas és gyalog vitézlő rendek, kérjük és intjük s tisztünk szerint parancsoljuk is, tartsák ehez magokat.

Először. Mivel mindenek felett minden keresztény tisztviselőnek s alatta való vitézlő rendinek minden dolgaikban, jártokban-költökben, szerencsében, szerencsétlenségben az Isten ő szent felségét és az ő szent nevének dicséretét kell előtte viselni: azért tilalma legyen minden Isten ellen való rút átkoknak és szitkoknak, főképpen, a mint mostan szoktak az emberek, ördög adtának, ördög teremtetének szidni és nevezni, azért az ilyen szóért és szidalomért, valakitől hallatik, ötszáz pálczát adjanak a talpára és ha az sem használ, a nyelve vonattassék ki érette; a kire vigyázó legyen mind alsó s mind peniglen felső tisztviselőktől és a ki meghallja egymástól hírt tegyen kapitány uraiméknak felőle.

2. Minden végházban az ünnepeknek megülésiben és megületésiben kiki szorgalmatos legyen; a kézi munkának békét hagyjanak, a prædicatiók és misék előtt senki reggel ne tobzódjék s a ki abban találtatik, megpálczáztassék.

3. Az egyházi rendeknek becsület adassék, senki egymás hiti ellen gyalázatosan s vallása ellen s annyival inkább káromkodva ne beszéljen és ne gyűlölködjék; szeressék egymást és valaki ez ellen cselekednék, egy hétig való kemény tömlöczözéssel büntetődjék meg.

4. Kapitány uraimék penig ő kegyelnek, hadnagy uraimékkal és az több tisztviselőkkal az istenes tiszta étellel, az isteni szolgálatban jó példaadók legyenek, úgy áldja meg Isten ő kegyelmeket.

5. Hogy a végházokban az ördöngös babonaságok és boszorkányságok, bűbájolások ne legyenek és ne essenek és ha ki az olyanban talátnék, vagy férfi vagy asszonyember, a végházból kicsapassék és ha a törvény hozza meg is ölessék, égettessék.

6. Az egymás között való lopások távol legyenek a végházakban és a ki derekas lopásban találatnék, fel is akasztassék.

7. Nyilván való feslett erkölcsű tisztátalan asszonyokat a végházakban kapitány uramék ne szenvedjenek, hanem a végházból kitisztíttassanak.

8. Az éjjeli és nappali lövöldözéseknek a végházakban először pálczák, azután életeknek veszedelme alatt tilalma legyen ; így az utczákon és részegen való nyargalásnak és emberek eltapodtatásának is büntetése legyen.

9. A tűzre úgy viseltessenek kapitány uramék gondot, hogyha valaki házától esik a gyuladás és megtapasztaltatik, hogy gondviseletlensége miatt esett, meghaljon érte. Azért minden háznál elegendendő víz legyen készen mindenkor, a kémények tiszták legyenek, a város bírák által gyakorta megláttassanak és a roszsza le is vonattassék ; éjjel tíz óra után senki házánál tűz ne legyen, gyertyákkal és szövétnekekkel ne járjanak az utczákon.

10. Kapitány uramék az ő felsége szolgálatjára nézendő dolgokban egymással jól alkudjanak és egyet értsenek.

11. Ha valamely végházból tolvaj vagy lator eltalálna szökni, vagy félre állani, más végbeli kapitány uraim magok végházába be ne vegyék, sőt megértvén a dolgot megfogassák s törvény szerint megis ölessék, büntessék.

12. Mivel pedig az egész végházaknak és vitézlő rendeknek megmaradások és a szegénységnek, a melyek a végházaknak kívülötte vannak, megmaradásoktól is függ, kapitány uraim azokat ügyökben és igazságokban meg ne hagyják fogyatkoztatni. Senki a falukra zászlóstudal quartélyozni, a generalis kapitány és viceispánok híre s engedelmével nélkül ki ne menjen és ha valaki a vitézek közül másképpen kimenne is, az előtte járónak hírével és levelével járjon. A szegénységet a vitézlő rend ne verje, ne szidalmazza, ne dülje, ne fossza, kamaráját ne rontsa, a féle cselekedetnek békét hagyjon, mert valaki ezekben megtapasztaltatik s a szegény embernek, a mint annak a módja s rendi, gazdálkodásával meg nem elégszik, adtunk e levelünkben szabadságot, hogy a megsérült fél, melléje vevén a több környül való falukat is, az olyan kóborlóra támadjon reája, ha meg nem foghatja, ölje, vágja, ha pedig megfoghatja a hová való legény, abba a végházba vigye be és mindjárt tizenötöd napot praefigaljon a kapitány neki s ugyanazon szegénység szeme láttára, a mit a törvény hoz, exequálják. Hogyha pedig zászlóstudal menne quartélyozni a fő vagy viceispán híre nélkül a vitézlő rend, ha szenvedni akarja a vármegye, jó, hogyha pedig nem, tehetnek a nemes vármegyék

róla, megparancsolván, hogy senki az olyannak quartélyt ne adjon, a minthogy a fő és vicekapitányok in tali causa tartoznak a vármegyének hírt tenni.

13. Ha törökös embert a vitézlő rend közül valaki megtudna és értene a falukon, vagy városokon, feje veszte alatt a kapitány hire nélkül, annak büntetésére senki ne menjen ki s meg ne büntesse.

14. A nyilván való tolvajt, gyilkost, latrot, tősérek felverőit és szegény emberek hóhérit tiszte és becsülete vesztése alatt adományért kapitány uraim el ne ereszszék, még csak kezességen is, hanem eleget tevén a megsérült félnek, törvény szerint minden gratia nélkül megbüntessék.

15. Megtörténik az is sokszor, hogy a vitézlő rend előttejárója hire nélkül, csak fel szedi-veszi magát, csatára megyen, avagy sok szegény ember kárával Ráczország felé is elmegyen ; azért valamely rend hír nélkül elmegyen, nyereséggel jön vissza, praedáját elveszti és a piacon ezer pálcza adassék neki, ha meg másodsor is megpróbálja, ütessék el a feje érette. Sőt, ha rabba esnek az útban s kijönnének, tisztessége vesztése alatt senki kapitány uraimék közül levelet ne adjon neki, hanem szörnyen megpálcázván, küldjék vissza. A minthogy kapitány uraimék a nemes emberek requisitiójára határookra barmokat hajtani senkit el ne bocsássanak, ha pengig valaki hír nélkül elmenne, kapitány uram a vitézlő rendet megbüntesse, keresse nemes uram egymást a törvény útján.

16. Zászlóstul kimenvén valamely végházból a sereg, senki a zászló alól el ne maradjon a kapitányja hire nélkül, a ki pengig elmaradna, először három hónapra tudódjék ki fizetéséből, másodsor tétessék a tömlöczbe s viselje esztendeig a vasat, harmadszor ütessék el a feje ; hasonlóképpen, ha visszajövöben a zászlótól elmarad szabadságot adván a parasztságnak, hogy az olyan elmaradott katonát megfoghassa, ha meg nem foghatja, agyon verhesse, úgy mindazonáltal, ha minden ok nélkül marad el a katona a zászló alól.

17. A szabad legény hasonlóképpen a hol telet, ott nyaraljon, a mely végházban lakik, ahoz hites legyen a végházhoz. Egy becsületes katonaembert tegyenek azoknak a szabad legényeknek hadnagyává, a ki azoknak cselekedeteiről számot adjon, a fő és vicekapitány s több előtte járóitól függjön a felyül megirt büntetések alatt.

18. A fő és vicekapitány egyszersmind ki ne menjenek, egyik mindenkor ott benn maradjon, a minthogy kapitány uraim egymással jó correspondentiát tartsanak, egyet értsenek, egymást segítsék és senki az egyik végházból a másik végházba szökött, vagy elbujdosott latrot be ne fogadjon, sőt megértvén vétkét, érdeme szerint megbüntesse.

19. Vagy nyereség, vagy veszteség, vagy kicsiny, vagy nagy, de azt kapitány uraimék a generalisnak tudtára adják s írják meg miképpen volt és ha a nyereség nagy, hogy husz, vagy huszonöt, nyolcz, kilencz, tiz, tizenkét rabokat hoznak, zászlókat nyernének, bégeket, agákat, csauszokat, senki tisztessége vesztése alatt, valamig a generalisnak hírével nem adják, kapitány uraimék elkótyavetyélni ne hagyják, hogy oda fel is számot adhassanak róla. Valamely végházbeli penig megmeri próbálni, a kapitány citaltatni fog és mint nyilván való engedetlen szolgálja személye szerint ő felsége, vagy a hadakozótanács eleibe vitetik és bevándoltatik és valami rajta esik, magára vessen.

20. Más generalisság alá zászlóstul, harmad-negyed napig járó földre a generalis expressa licentiája nélkül senki a végházból ki ne menjen élete vesztése alatt.

21. Senki más ember szökött jobbagyát kapitány uraimék közül, ha hite szegett és másért kezes, az ő felsége zászlója alá be ne irassák és most is, ha ki olyan volna ad requisitionem domini terrestris kiadják és ez aránt országunknak constitutioi megtartassanak.

22. Ha végbelit latorságban megtapasztalván a vármegyék hadnagyi megfognak, a megbüntetésre vigyék a kapitány kezéhez, a hová való a legény; így è contra, ha parasztembert, vagy nemest megfog a végbeli ember vigye vice, avagy főispán kezébe.

23. Ha a végbeli vétett a nemes embernek, annak a végbelinek birája a kapitány, ha penig a pór vét, a földes ura a bíró, de a törvényt a földes ura ne halassza, mert ha halasztja és törvényt nem akar reá látatni, viceispán uram kezébe hozzák, ő kegyelme láttassa meg törvénnyel és büntesse meg a latrot.

24. A panaszló szegénységet, ha a végházba bejön, senki, élete vesztése alatt ne bántsa, se kapuban, se mezőben, a mint sokszor megtörtént, mert ha erről a szegénység panaszolni fog valaha, a kapitányok büntetődnek meg érte.

25. Ha valamely kóborlót, avagy latrot a szegénység megfog s a lator kibocsáttatnék, valaki a szegény emberen bosszuját állja, halálnak fia érte.

26. Panaszolkodik a szegénység, minemű inségben vannak a rabok miatt, a kik a szekerességre naponként erőltetik őket, sőt a végbeli kinn levő kóborló hajduság is. Hagyjuk azért és parancsoljuk minden rendbeli falusi népeknek száz forint birság alatt, hogy semminemű rabnak, a kinek a két lábán a vas nincsen, se penig hajduknak szekeret ne adjanak és ha mit erővel akarnának venni, fogják meg és hozzák be, behozván penig kapitány uraimék halálra veressék őket. Mindazonáltal ha

magok jóakaratajkból szekeret akarnának adni is, szabadok legyenek vele.

27. Kapitány uraimék a vitézlő rendet, szegénységre, hogy kolduljanak, senkit ki ne bocsássanak, hanem a kikkel ő kegyelmek jót akarnak tenni, hivassák be a falusi birákat, a kik, tudom, kéremés képpen mindent cselekesznek.

28. Micsoda istentelenség legyen az, ítélje meg akárki is, hogy csak a garázdálkodásnak kedvéért csoportostul, zászlóstul és néha csak egy-kettő is rettenetes csintalansággal és tékozlással, főképpen Losoncra és Rimaszombatra reája megyen, a birákat verik, tagolják némely véghelybeliek. A nélkül azért a vitézlő rend el legyen; hagyjuk és parancsoljuk a rimaszombati és losonczy biráknak főképpen s adunk arra szabadságot, hogy a városban levő biró az eféle bortékozló és a városba csak enni s innya jövő legényeket, főképpen ha a birót és a városiakat vernék, tagolnák, nem levén contentusok a város gazdálkodásával, félre vetvén a harangot, a város reá támadjon, ezer forint birság alatt, ha szabad legény és valamely végházhoz hittel nem köteles, vigyék gacsba (!), ha iratos, vigyék a végházba, a hova való leszen; a kapitánytól törvényt kérjenek, a melyet ha meg nem akarna adni a kapitány, vagy exequalni nem akarna, mindjárt a generalisnak adják tudtára, a minthogy annak előtte, vagy minek utána bevitték úgy is adják tudtára a generalisnak, hogy annyival nagyobb ordinantiát vegyenek a kapitányok. Ha valamely katona este beszáll, annak a városiak adjanak egy piut bort, egy darab pecsenyét, lovának szénát, abrakot, ha másnap ott akarna mulatni, semmit sem; vagy ha reggel beszáll ebédre, gazdálkodják neki, estére takarodják dolgára, semmit neki ne adjon. A mikor pedig az olyan latrot megfogják, az inquisitio készen legyen, hogy azzal a kapitány elébe mehessenek es mindjárt törvényt is tehessenek reá.

29. A végekben lakó nemes személyekkel és egyébiránt is a szabad renddel becsületesen alkudjanak kapitány uraimék, becsüljék és szeressek egymást; a végvárban pedig mind nemesnek, nemtelennek és minden rendnek szép helyesen elosztott helyek legyen, bástyákon főképpen és piacon, hogy a szükségnek idején, kiki tudja a maga és véghelyének megoltalmazó helyét; a ki pedig ettől megvonja magát, helye ne legyen a végházban és a jó és közönséges végbeli szokásból ne vonja ki magát.

30. A mely nemes ember mind személyétől s mind házatól hódol, a véghelybe lakóul ne bocsáttassék.

31. Ha mi ráczokat hoznának, senki élete vesztese alatt meg ne vegye, se el ne harácsoltassa, mig végére nem mehetnek, ha hódolt e,

avagy nem, hogy másnak is kárt ne tegyen. Így ha valamely lovat avagy barmot hajtának is és ha valaki találtatik, a ki maga sajátjának mondaná, mind a rączokat s mind a marhát megbizonyítván, minden törvény nélkül annak megadassék. A városokra és falukra kiadott generalis patensleveleket a vitézlő rend megbecsülje, mert valaki gyalázatosan vagy ellene cselekeszik, avagy ellene szól, meg kell halni érte.

32. A ki a fizetést felveszi, fegyvere, lova, szolgálja legyen, kit minden hadnagy megtekintsen s a ki arra való nem volna, irasson mást helyébe.

33. A végbeli nemes ember a réseknek, kerteknek, majoroknak bekerítésében tartozzék egyet érteni a kapitánynyal, ez iránt in militaribus mint benn lakos a kapitánynak szavát fogadni, ugymint, ha mezőre megyen, ha várárkot seregestül tisztitni kell és ha mi a vár környül való közönséges szükségét, avagy kártételnek eltávoztatását illeti, a mely kár, ha a nemes urtól következik, sua propria autoritate remedialja a főkapitány.

34. Vicekapitány uram tartozzék hadnagy urammal együtt a főkapitánytól a kimenetelre licentiat kérni és addig ki se menjen, a míg licentiaja nem leszen a főkapitánytól; így a főkapitány a generalis licentiaja nélkül.

35. A végházakban ezek is vannak, a kiknek vannak ugyan privilegimí, de nem lehet az, hogy a végházak injuriájával legyen, a mely törvény abból is, hogy meg nem engedik, hogy idegen jó mesteremberek bejöjjenek a végházba. Parancsoljuk azért, hogy azoknak senkitől bántása ne legyen, munkálkodjék, ha be akarja magát a céhbe iratni jóval, jó, a marhát azért drágábban ne adja másnál, kiról limitatiót tegyen kapitány uram.

36. Mivel a nemes vármegyék azon is sokszor panaszolkodnak, hogy a végházak épületire maguk autoritásával hajtják be kapitány uraimék a parasztságot, azért kapitány uraimék tartozzanak ez után viceispán uramat megtalálni felőle, vagy a vármegyét; a melyben resolvalván magát a nemes vármegye, ha sok halasztást tenne a vármegye tisztviselője (mivel sokszor periculum in mora) szabad kapitány uramnak a szófogadatlan parasztságot behajtani kemény büntetés alatt, és a végház szükségére fordítani; ha pedig a szükség ugy kívánja, hogy hirtelen kell, vagy palánk ledőlne és a végházon rés lenne, vagy tűz miatt lenne kár, bizvást éjjel-nappal hajtják rája a megcsinálására a parasztságot kapitány uraimék, az iránt hirt adván viceispán uramnak.

37. Isten áldomásából, ha nyereséget ad Isten, a kapitány és földes ur hírek nélkül és akaratjok ellen, senki kocszmát ne áruljon; ha valaki

megpróbálná, hordója feneke vágattassék ki, és a pénzét, a kit a borért adott elveszesse s magát a katonát ugy büntesse a kapitány, valamint akarja. Ha azért a vitélő nép a nemes embertől bort akar venni, kapitánynak hirt adjon a nemesember felőle, hogy tudja mi végre vették.

38. A sereg Szent Mihály nap után árul korcsmát, a sereg penig, a ki az ő Felsége szolgálja s annak szabad bort árulni a véghelyben, ha penig más nemes, vagy nemtelen árulna, megintetvén először, ha nem akarja elhagyni, vágassa ki hordója fenekét kapitány uram toties quoties.

39. Zsindelyt, deszkát semmi uttal bevinni a szegénységnek Török országba ne engedjenek kapitány uraimék és a ki titkon bevinne prædát vessenek marhájában s maga megbüntetődjék.

40. A sóskat s más kereskedő embereket kapitány uraimék ne háborgassák, inkább legyenek minden oltalommal hozzájuk s ha mit jó akaratjokból adnak, legyenek contentusok vele.

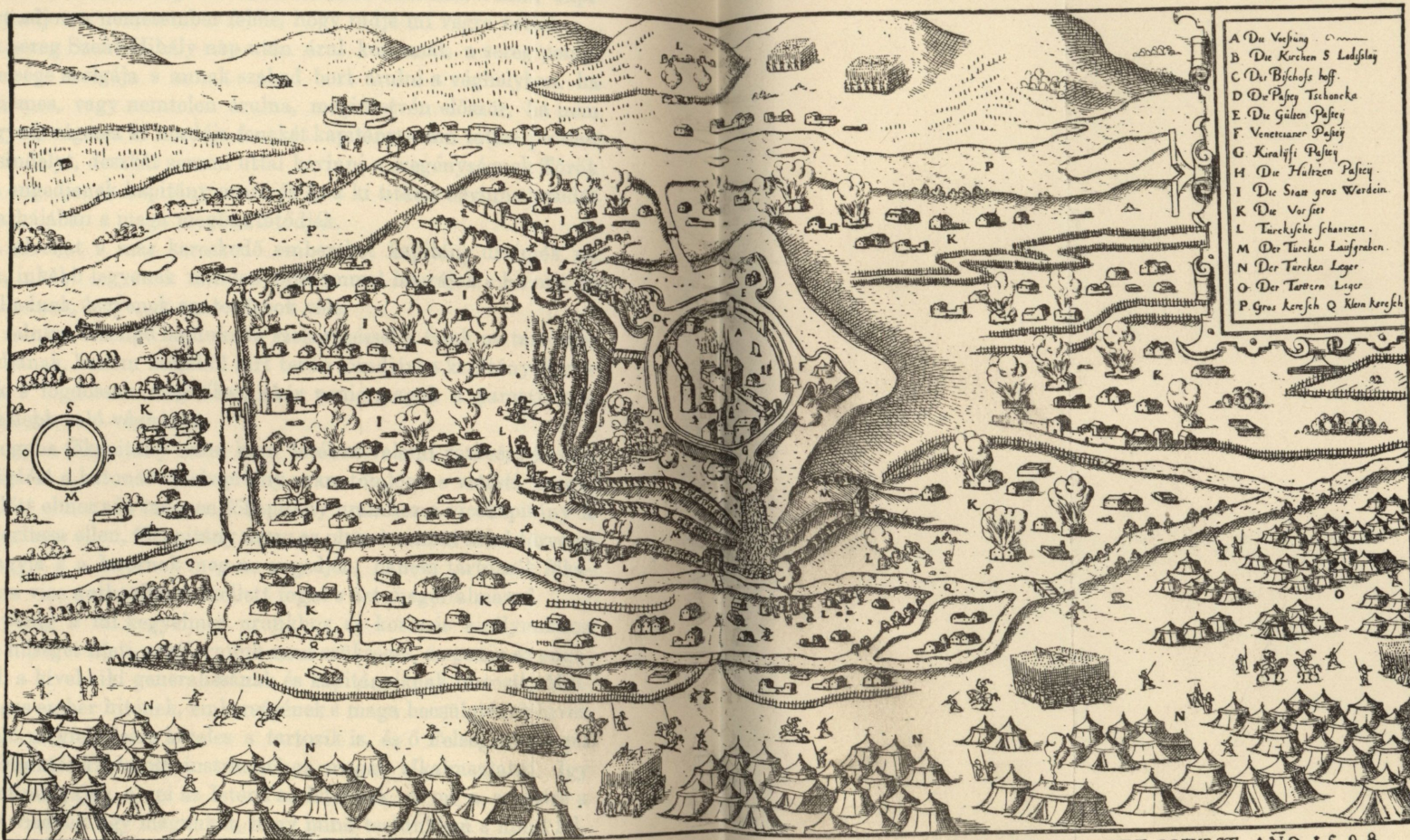
41. A falukra lézengő hajduknak szekerezéssel a faluk ne tartozzanak, ne is adjanak, hanem falukból hirt tevén mindjárt a kapitányok rajtok legyenek s fogdossák meg őket, akár penig magok a parasztok és vigyék a közelebb való végházba.

42. Hogyha főkapitány uram kinn létében valami vétkeért és szófogadatlanságáért a katonát vicekapitány uram tömlöczbe vetteti, avagy, ha a vétek előtt elmenvén megyen főkapitány uramhoz a vicekapitány a korbelti autoritasa ellen, főkapitány uram az olyant semmi uttal törvény nélkül ne hagyja s a latornak meg ne engedjen, hanem tartozzék főkapitány uram a vice autoritássa mellett fogni s azt megoltalmazni.

A mi penig a mi kegyelmes urunkhoz és koronás királyunkhoz való hitet és hűséget illeti, arról irnunk nem szükséges, se penig az engedelmességről, a kivel kiki generalissának és kapitányjának tartozik. Minden emberséges ember hitének, emberségének s maga becsületének hiven és igazán való megfelelésére köteles s tartozik is, és ő Felségétől, a mi kegyelmes Urunktól kiadatott instructióhoz magát alkalmaztatni. Így adjuk meg mindnyájan a mi az Istené az Istennek, a mi a császáré a császárnak és viseljük ugy magunkat, hogy mind testünkben s mind lelkünkben Istennek ő szent felségének áldásit, a természet szerint való ellenség ellen segítséget és erőt szerencsésen vehessünk. Datum in arce nostra Szecheny die vigesima prima mensis Junii, Anno Domini millesimo Sexcentesimo quadragesimo octavo. Gróf Forgach Adam mp.

(Orsz. Ltár Limbus.)

ILLÉSSY JÁNOS.

- A Die Vestung
- B Die Kirchen S Ladislay
- C Der Bischofs hoff.
- D Der Pflitz Tischbanch
- E Die Gülden Pflitz
- F Venetianer Pflitz
- G Karalitsi Pflitz
- H Die Halben Pflitz
- I Die Sran gros Werdein
- K Die Vorstet
- L Turekische Schanzen.
- M Der Tureken Laufgraben.
- N Der Tureken Leger
- O Der Tartaren Leger
- P Gros kersich Q Klein kersich

WAH RE CONTRAFACVR DER VÖSTVNG GROS WARADEIN IN OBERVNGER WIE DIE VOM TVRCKN BELEGRET GEWEST. AÑO. 15 9 8.

ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY.